

ПОВЕРНЕННЯ ДО ТЕМИ: ВІЙНА І ДОВКІЛЛЯ Круглий стіл «Філософської думки»

RETURN TO THE TOPIC: WAR AND THE ENVIRONMENT Round Table Discussion by “Philosophical Thought”

Анатолій ЄРМОЛЕНКО,
член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
директор Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
a_ermolenko@yahoo.de
<https://orcid.org/0000-0002-9908-6144>

40-РОКІВ ЧОРНОБИЛЮ: ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КРУГЛОГО СТОЛУ

Шановні учасники круглого столу, шановні колеги!

Насамперед хочу подякувати всім вам за те, що зголосилися взяти участь у роботі сьогоднішнього круглого столу. Ми проводимо черговий круглий стіл — це вже шостий захід — присвячений проблематиці російсько-української війни, яка триває вже п'ятий рік. І це вже другий захід, на якому ми обговорюємо екологічні проблеми. Важливим приводом для проведення цього круглого столу є 40-річчя Чорнобильської ядерної катастрофи. Цю сумну дату ми відзначаємо в умовах повномасштабної російської агресії проти України. Влаштовуючи такі заходи — і це я завжди зауважую — ми демонструємо нашу нескореність, рішучість до боротьби за нашу свободу, нашу солідарність. А тим, що ми маємо таку можливість бути разом і працювати, — насамперед ми завдячуємо Збройним Силам України.

Звісно, проблематика, що стала темою круглого столу, має багато аспектів: соціально-політичних, правових, економічних, морально-етичних тощо, до вивчення й обговорення яких долучаються наші колеги. Однак передусім слід зауважити екзистенційний вимір війни, який ми постійно наголошували. Адже російська агресія проти України спрямована на те, щоб знищити наш народ, нашу державу, нашу національну ідентичність і довкілля.

Ця війна — це ще й прагнення російських загарбників знищити нашу домівку, нашу землю, наше природне та соціокультурне довкілля, наш ойкос. Тому наш спротив російській агресії — це продовження національно-визвольної боротьби, яка триває вже понад триста років. Цей спротив — це й захист нашої домівки, нашого довкілля, нашого соціокультурного ойкосу. Тому наша війна — це справедлива війна, війна за нашу свободу й незалежність, це війна за наше існування на нашій землі. Війна — це ще й загроза ядерній безпеці.

Я пам'ятаю 20-ті роковини Чорнобильської аварії, відзначення яких відбувалося під егідою Катерини Ющенко, дружини тодішнього Президента України Віктора Ющенка. Це був такий величний захід: пленарне засідання відбувалося в Національній опері, а робота філософської секції під головуванням Мирослава Поповича проходила в Національній філармонії України. Минуло двадцять років. Сьогодні ми згадуємо цю подію насамперед з тим, щоб вшанувати учасників ліквідації аварії, особливо тих, хто віддав своє життя за те, щоб ми могли жити, щоб така катастрофа більше не повторилася. Ми відзначаємо цю подію ще й задля того, щоб не забувати, звідки взялося це горе. Вже тоді, 40 років тому, одразу після аварії, ми почали усвідомлювати, що причину катастрофи треба шукати в Москві. І сьогодні, за умов повномасштабної російської агресії проти України, це розуміння стало ще очевиднішим. Росії байдуже, що війна в сучасних умовах — це ще й екологічна катастрофа.

Хочу зауважити ще один момент. Річ у тому, — і я це неодноразово зауважував у своїх публікаціях, — що останньої третини ХХ сторіччя великі філософи, такі як Ганс Йонас, Карл-Отто Апель, Юрген Габермас та ін., у своїх працях застерігали, що за умов складного високотехнологічного суспільства з атомними станціями, хімічними комбінатами, нафтопереробними заводами тощо, треба все зробити, щоб уникати війни, особливо ядерної. Ганс Йонас у книжці «Принцип відповідальності» висунув імператив: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на Землі»¹. У конференції, що відбулася 20 років тому, брала участь дослідниця з Японії, яка неодноразово цитувала цю книжку Ганса Йонаса, і мені було приємно, коли Мирослав Володимирович зауважив, що ми в Україні також маємо український переклад цієї книжки, зазначивши наш, виконаний разом із моїм сином Володимиром, український переклад.

І тут виникає питання щодо долі ядерної енергетики. Ви знаєте, що після Чорнобиля, а також після Фукусіми, деякі країни, зокрема Німеччина, почали згортати свої програми розвитку ядерної енергетики,

¹ Йонас, Г. (2001). *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації* (Пер. з нім. А.М. Єрмоленко, В.А. Єрмоленко) (сс. 27—28). Київ, Libra.

і це ще одна проблема. Зараз цю стратегію дуже критикують, адже внаслідок цього Німеччина підсіла на газову голку Росії, і лише російсько-українська війна змусила німців відмовитися від російських вуглеводів. Ми також знаємо, що в умовах, коли ворог завдає нищівних ударів по нашій енергетиці, без атомних станцій ми б не вижили.

Але питання залишається. Я перекладав книжку Д. Бюлера, соратника Апеля, мого друга і великого симпатика України, «Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи», який навів простий факт, що період напіврозпаду деяких радіонуклідів триває понад 100 000 років, це термін існування *Homo sapiens sapiens*. Ці радіоактивні речовини треба утримувати, що потребує величезних коштів, які ставлять під сумнів позірну дешевизну атомної енергетики. Годі вже казати про її безпечність. Звісно, в наш час з'являються інші технології, але проблема залишається.

Ще один аспект — особистісний. Так сталося, що рівно 40 років тому моя родина побудувала кооперативне житло, і 29 квітня ми в'їхали в нову квартиру. Була весна, все квітло, і, звісно, ми мало що знали про аварію. Від людей можна було почути щось подібне до того, що «я, мовляв, не бачу ніякої радіації, я її не відчуваю», й т. ін. Свого часу німецький філософ Гюнтер Андерс у своїй книжці «Антикварність людини» наголошував, що «світ дії» (*Wirkwelt*) людини виходить за межі її «світу помічання» (*Merkwelt*). Отже, застосовуючи ці поняття біолога й етолога Якоба Юкскюля для дослідження суспільних явищ, філософ зауважив, що людська діяльність виходить із-під контролю людини. До того ж «світ помічання» дедалі більше згортається, якщо засобами пропаганди зменшувати інформованість людей про те, що було в Радянському Союзі 40 років тому і що наразі практикують ідеологи та пропагандисти сучасної Росії.

Війна, що у своїй повномасштабній стадії триває вже понад чотири роки, — це справжній виклик людству, людяності, глобальній спільноті людей і природі. Це виклик ціннісно-нормативному порядку у світі, який уможлиблює гідне існування людей, людства та природи як спільно-світу. Різні аспекти цієї проблематики ми розглядали в обговореннях попередніх круглих столів, що відбито на сторінках нашого журналу, а саме: «Війна як соціокультурний феномен» (Філософська думка, 2022, № 3: сс. 7—58); «Україна і світ після 24.02.2022» (Філософська думка, 2023, № 2); «Війна, культура, політика» (Філософська думка, 2023, № 3: сс. 7—58); «Війна як виклик моральним цінностям», зміст якого викладено в № 1 «Філософської думки» за цей рік (Філософська думка, 2025, № 1: сс. 7—58). Минулого року було також проведено круглий стіл на тему: «Війна і довкілля: еколого-етичні та антропологічні виміри».

Нагадаю — у нашому журналі започатковано нову рубрику «Дискурси війни в сучасній філософії», що стала постійною. Деякі числа тематично були присвячені цій проблематиці, зокрема: «Війна та релігія»

(Філософська думка, 2023, № 1). Цю роботу редакція продовжуватиме й надалі, принаймні, доки триватиме ця жахлива війна. До того ж в Інституті склалася традиція дослідження екологічної проблематики ще в довоєнний період. Тому сьогоднішній круглий стіл присвячено обговоренню теми: «ВІЙНА І ДОВКІЛЛЯ: Відлуння Чорнобиля (до 40-річчя катастрофи на Чорнобильській АЕС)».

Сподіваюсь, що обговорення, які відбуватимуться на нашому круглому столі, будуть цікавими й результативними, і ми отримаємо вагомі наукові результати, які будуть опубліковані в часописі «Філософська думка». Успіху в цій роботі бажаю усім учасникам цього заходу!

Слава Україні!

Отримано / Received 15.05.2026
Опубліковано / Published 24.09.2026